

PHILOSOPHICAL CURRENTS AND VIEWS THAT EMERGED IN THE EAST

Fozil Xamrakulovich Jo'rayev

Harbiy xavfsizlik va mudofaa universiteti katta o'qituvchisi

Abstract

The article focuses on philosophical movements and views that emerged in the East, examining philosophical problems, and illuminating aspects of our own philosophical traditions based on the works of other societies.

Keywords: East, philosophical currents, Western philosophy, views, problem, philosophers, peoples.

Introduction

Kirish qismi

Sharq madaniyatini ilk davrlari deganda, ko'pgina mutaxassislar bizning Vatanimiz o'tmishini, Misr, Bobil va insoniyat tarixining eng qadimgi sivilizasiyalarini yodga soladi. Bularning har biri insoniyat tarixida jamiyat hayoti, qadriyatlar tizimining o'ziga xosligi, boshqarish va iqtisodiy jarayonlarning muayyan tarzda namoyon bo'lishi bilan tavsiflanadi. Ushbu madaniyat o'choqlari haqida barcha ta'lim jarayoni orqali ma'lumot beriladi. Zukko tinglovchilar o'sha davrlarda qanday siyosiy jarayonlar kechgani, qanday podsholik va imperiyalar bo'lganini yaxshi bilishadi. Biz bugun qadimiy sharqdagi falsafiy dunyoqarashining o'ziga xos ta'limotlarini asosiy tamoyillari bilan yaqinroq tanishmoqchimiz.

Asosiy qism

Sharq falsafasiga hind, xitoy, fors, yapon, koreys hamda O'rta Osiyo falsafasi kiradi. Bu ro'yxatga ba'zan Bobil va Arab falsafasi ham kiritiladi, biroq bular g'arb falsafasiga ham talluqlidirlar.

Ko'pgina jamiyatlar falsafiy muammolarni ko'rib chiqishdi va boshqa jamiyatlar ishlari asosida o'z falsafiy an'alarini qurishdi. Masalan, Yaqin Sharq falsafasi G'arb falsafasi ta'siri ostida bo'ldi. Rus, Yahudiy, Islomiy, Afrika va ba'zi Lotin Amerikasi falsafiy an'analari G'arb falsafasidan ta'sirlanishdi; biroq, o'zlarining aslliklarini ham yo'qotishmadi. Bu an'alar orasidagi farqlar tarixiy faylasuflar, g'oyalar, uslublar yoki tillar bilan aniqlanadi. Ularni bir-biriga tegishli metodlar bilan o'rgansa bo'ladi va ular orasida sezilarli umumiyliklar bor.

Ilk falsafiy ta'limotlar qadimiy Hindiston, Xitoy, Markaziy Osiyo va Yunonistonda paydo bo'lgan, keyin G'arb mamlakatlariga yoyilgan. Markaziy Osiyodagi falsafiy qarashlar qadimiy turkiy yozuvlar, tangriga e'tiqod qilish tamoyillarida va zardushtiylikning muqaddas kitobi Avestodya o'z ifodasini topgan. Bundan tashqari, Sharq xalqlarining tabiatning asosiy unsurlari yer, suv, havo va olovni e'zozlash haqidagi naturfalsafiy qarashlari va g'oyalari Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlariga keng yoyilib Qadimgi Misr, Bobil, Lidiya mamlakatlari xalqlarining tafakkur tarziga singib ketgan. Yunonistonning ilk falsafiy maktabi Milet maktabi ham o'z g'oyalarini Sharqdan olganligi tadqiqotchilarga ma'lum.

Miloddan avvalgi II- va I-asrlarda Marv, Balx, Termiz, Sig'noq, Samarqand, Buxoro zaminini o'ziga qamrab olgan hududda kushonlar saltanati qaror topib, unda budda dini xukm suradi, uning falsafasi bu joyda yashovchi xalqlarning tafakkur tarziga o'z ta'sirini o'tkazadi. Ammo Avesto g'oyalari xalq ongidan butunlay chiqib ketmaydi. Milodiy III-asrga kelib tenglik g'oyalarini ilgari suruvchi moniylik ta'limoti paydo bo'ldi. Bu ta'limot mazdakiylar harakatini ma'naviy tayanchi bo'lgan.

Falsafa Xitoy tamadduniga, umuman Sharqiy Osiyoga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Ko'pgina buyuk falsafiy maktablar Bahor va Kuz Davri hamda Davlatlar Urushi Davrida paydo bo'lib, Fikrning Yuz Maktabi nomi ostida tanildi. Ulardan eng ahamiyatlilari orasida Konfutsianizm, Taoizm, Mohizm va Legalizmlarni ko'rsatsa bo'ladi. Keyinchalik, Tang Sulolasi davrida, bu safga Buddizm ham qo'shildi. G'arb falsafasi kabi, Xitoy falsafasi ham keng qamrovlidir va falsafaning har bir sohasiga talluqli maktablarga ega.

Fors falsafasi tarixi Qadimgi Eron falsafiy an'analari va ularning hind-eron ildizlariga borib taqaladi. Fors falsafasi Zardusht ta'limotidan ta'sirlangan. Eron tarixidagi turli urushlar - Iskandar Zulqarnayn, arablar va mo'g'ullar istilolari turli madaniyatlar, dinlar aralashuvi va natijada turfa falsafiy maktablar paydo bo'lishiga olib keldi. Bularga zardushtiylik va islom ta'limotlari, yunon falsafasi ta'siridagi oqimlar, manixeylik, mazdakiylik va hokazo kiradi.

O'rta Osiyo falsafasi Zardushtiylik, keyinchalik esa Islom dinlari ta'sirida shakllangan. Muhim faylasuflardan biri - ibn Sino O'rta Osiyo va umuman Islom olamida mantiq va metafizikani shakllantirdi; bunda u Arastu va Aflotun ishlariga tayandi. Ibn Sino olamning vaqt o'qida yaratilishini rad etadi; olam uning yaratuvchisi emanatsiyasidir, deydi. Ibn Sinoning bu qarashlari islomiy deizm va pandeizmga yaqindir. Keyinchalik O'rta Osiyolik boshqa faylasuflar - Beruniy, Forobiy, G'azzoliy, Navoiy, Bedillar Ibn Sino asos solgan islomiy metafizika doirasida fikrlashdi va bu oqimlardan ba'zilar Yevropagacha yetib bordi.

Xan davrining atoqli mutafakkirlari: faylasuf va davlat arbobi Dong Chjungshu, o'rta asrlarda "Xan davri Konfutsiysi" nomi bilan shuhrat qozongan, Xan sulolasi imperatori Vudi, Konfutsiychi faylasuf, yozuvchi va filolog Yang Xiong, "O'zgarishlar kitobi" ga taqlid qilib yozilgan "Tay Xuan Jing" Buyuk sir qonuni asari muallifi . Van Chong va Chjan Xen

kabi buyuk mutafakkirlar ham Xan davriga mansub. Chjan Xen qadimgi Xitoy astronomiyasi, mexanikasi, seysmologiyasi va geografiyasining rivojlanishiga ulkan hissa qo'shgan. Bu davrning yirik mutafakkiri ham tarixchi Sima Tsyen, Xitoyning qadimgi davrlardan boshlanib, miloddan avvalgi II- asr oxirida tugallangan birinchi umumiy tarixi muallifi. Xan sulolasi hukmronligi davrida Men Si va Jing Fang kabi mutafakkirlarning ijodi "I Ching" kalendar ilovalariga asos solgan deb ishoniladi.

Xitoyda XIX-asrning asl va teran mutafakkiri bu harakat tashkilotchilari va mafkurachilaridan biri, faylasuf va shoir Tan Sitong edi, u islohot harakatining boshqa besh faol arbobi bilan birga qatl etilgan. XX- asr vakillari orasida, birinchi navbatda, Xitoy falsafasining sofligi uchun kurashayotgan Gu Hongmingni, shuningdek, Sun Yat-sen, Feng Yulan va Liang Shuminni qayd etishimiz kerak.

Xitoyda marksistik mafkuraning mashhur targ'ibotchisi faylasuf Ay Siqi edi. Xitoy falsafiy va ijtimoiy tafakkurining faylasuflari va tarixchilari Xou Veylu ham o'z tadqiqot faoliyatida marksistik dunyoqarash tamoyillaridan kelib chiqqan. va Du Guoxiang so'nggi o'n yillikda faylasuf va geosiyosatchi Chjan Venmuning globallashuv va geostrategiyaning eng dolzarb muammolariga bag'ishlangan asarlari mashhur bo'ldi. XX-asrda turli xorijiy falsafiy oqimlar ichida sovet falsafasi Xitoy falsafasi rivojiga eng katta ta'sir ko'rsatganligi sababli bir qator xitoylik tadqiqotchilar sovet falsafasi tarixini, sovet davrini o'rganishga e'tibor qaratmoqdalar.

Vyetnam falsafiy tafakkuri tarixi qadimgi davrlarga borib taqaladi. Ko'rinib turibdiki, allaqachon miloddan avvalgi III- I- asrlarda shimoliy Vyetnam hududida falsafiy bilim elementlariga ega bo'lgan mustaqil politeistik diniy va mifologik g'oyalar tizimi shakllangan. Miloddan avvalgi birinchi asrlarda Hindiston va Xitoydan diniy va falsafiy oqimlar kirib keladi: buddist falsafasi, konfutsiylik, daoizm kabilar.

Bu davr VI- asrdan X- asrgacha bo'lgan vaqtlarni o'z ichiga oladi. Vyetnam falsafasida Thien Buddizm. Uning tarqatilishining ahamiyati bu janubiy Hindistonda tug'ilgan voiz Vinitaruchiga tegishli. Buddizm tufayli va Hindistonning janubi-sharqida joylashgan Hindistonning Champa shtati orqali vyetnamliklar hind madaniyati bilan tanishdilar. X- asr boshlarida Vyetnam davlatining mustaqilligi tiklandi.

XIX- asrning ikkinchi yarmida xristian falsafasi Vyetnam jamiyatining o'qimishli qatlamlari, xususan, katolik vatanparvar ziyolilari orasida birqancha keng tarqala boshlagan. Uning asosiy vakili Rim va Parijda bo'lgan, g'arb iqtisodiyoti va madaniyatini chuqur o'rgangan olim Nguyen Truong To edi.

Yigirmanchi asrning boshlarida Vyetnam falsafasi tarixida yangi bosqich boshlanadi. Bu bosqich ikki mutafakkir olim - Fan Boy Tyau va Fan Tyau Chin nomlari bilan bog'liq. Konfutsiy qadriyatlarini ta'sirida bo'lgan bu mutafakkir olimlar Vyetnam jamiyatini o'zgartirish zarurligini tan oldilar. Fan Boy Tyau vatanparvarlik harakatining markaziy figurasi hisoblangan. Keyinchalik 1960 yildan Vyetnam falsafasiga oid asarlar chop etgan faylasuf va olim Luong Kim Dinya ijodi shuhrat qozondi.

Xulosa o‘rnida falsafiy muammolarni ko‘rib chiqish va boshqa jamiyatlar falsafasi asosida o‘z falsafiy an‘analarini qurish bu hozirgi jamiyatni qanday shakillanganligidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zamonaviy va zamonaviy davrning Vyetnam falsafasi. Materiallar va tadqiqotlar. Xo Shi Min tavalludining yuz yilligi munosabati. M., 1990.-312 b.
2. Polyakov A. B. Dai Vyetda konfutsiylik tarqalishining boshlanishi muammosi to‘g‘risida // Vyetnam tadqiqotlari 2013. No 3. P. 242-262
3. Yaxshilikov J.Ya., Muhammadiyev N.E. Falsafa. Darslik. Samarqand: SamDU nashri, 2021.-712 b.
4. Falsafa asoslari: o‘quv qo‘llanma / Q.Nazarov [va boshqalar]. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2018. – 380 b.